

HISTORIE

VLASTNÍ HISTORIE

к.і.н. Лазуренко В.М., Стрижак Є.М.

Черкаський державний технологічний університет

ІНСТИТУТ ЧЕРВОНОЇ ПРОФЕСУРИ (20-30 РР. ХХ СТ.): СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ СТВОРЕННЯ ЗАКЛАДУ

Метою даної статті є показати мотивацію створення радянською владою у 20-ті рр. ХХ ст. Інституту червоної професури (далі – ІЧП).

У системі підготовки «нової інтелігенції» у 20-30-ті рр. ХХ ст. пріоритети комуністичної адміністрації лежали не у площині професійного рівня цієї інтелігенції, а натомість її соціального походження. Сталінська верхівка партії, підтримувана партійною бюрократією, використовувала революційне гасло підготовки «народної інтелігенції» з робітників й селян з метою виховання відданої тоталітарній державі інтелектуальної маси. Звичайно, це робилося напівсвідомо з погляду вибору історичної перспективи. Мета, поставлена верхівкою компартійної бюрократії – створення «соціально близької» інтелігенції, була, нарешті, досягнута у середині 1930-х рр. У Конституції СРСР 1936 р. проголошувався факт створення нової, радянської, робітничо-селянської інтелігенції. Вона і справді була новою, а за соціальним походженням – робітничо-селянською. Однак за власними соціальними функціями вона ніяк не відбивала інтересів робітників і селян й була, за незначними винятками, цілком поставлена на служіння тоталітарній державі. Значна частина цієї інтелігенції поповнювала лави радянської бюрократичної еліти, дістаючи таким чином право на частину привілеїв, які їй надавала тоталітарна держава, тому вірно служила комуністичному тоталітарному режимові, але аж ніяк не «інтересам робітників і селян».

Упродовж 1930-х рр. в Україні було створено не робітничо-селянську інтелігенцію, в тому числі й освітню, а лише її сурогат. Спотворений й гіпертрофований «класовий підхід», покладений в основу формування цієї «нової інтелігенції», замінив систему професійно-етичних стандартів із загальноцивілізаційних на декларовані «класові». Це й справді засвідчувало, що сформувалася якісно нова інтелігенція, яка докорінно відрізнялася від своїх попередників як характером власної діяльності, так і загальнокультурним та освітнім рівнем, а також «експрес-методами» (назагал) своєї підготовки.

Серед форм такої оперативної підготовки відданої владі інтелігенції вирізнявся (оскільки був спрямований на формування більшовицької інтелектуаль-

ної еліти) загальносоюзний проект Інституту червоної професури (ІЧП) при ЦК ВКП(б), який мав й республіканську версію – ІЧП при ВУЦВК.

Після переможного для себе завершення громадянської війни й опанування значної частини території колишньої імперії Романових, в тому числі теренів Наддніпрянської України, більшовицька влада вкрай потребувала кваліфікованих науковців, викладачів, працівників ідеологічного та радянського апаратів, які б обслуговували потреби пануючої партії. З цією метою було засновано мережу відповідних установ: у Москві – Комуністичну академію (1918 – 1936), Комуністичний університет ім. Я. М. Свердлова (1918 – 1932), Інститут червоної професури (1921 – 1936), Російську асоціацію науково-дослідних інститутів суспільних наук (1924 – 1930); у Харкові – Комуністичний університет ім. Артема (1922 – 1938), Український інститут марксизму-ленінізму (1922 – 1931), власний Інститут червоної професури (1932 – 1937), Всеукраїнську асоціацію марксистсько-ленінських науково-дослідних інститутів (ВУАМЛІН) (1931 – 1936) та ін. [1].

Показово «революційною» символічною назвою – *Інститут червоної професури* – більшовицька адміністрація робила свідомий наголос на маркантній антитезі – протиставленні «червоних професорів» професорам звичним/нормативним, яких було оголошено «старими», «буржуазними».

Остерігаючись й не довіряючи старій професурі (у кращому випадку лише лояльній до влади, а значною мірою й ворожій до неї), більшовицьке керівництво дійшло висновку, що життєво необхідно виховати власну, переконано комуністичну, «червону професуру», яка б навчалася у лідерів ВКП(б) марксистсько-ленінської теорії й водночас переймала у традиційної професури фактичні знання. Відтак, діставши належний фаховий вишкіл, «червоні професори» покликані були замінити «буржуазних професорів» й гарантувати справу «комуністичного виховання» нових радянських поколінь.

У перший рік свого існування ІЧП не мав відділень. З 1922 р. постали відділення: економічне, історичне й філософське; з 1924 р. – правниче й з 1926 р. – історико-партійне відділення. Набори 1921 – 1929 рр. постачали до московського ІЧП від 75 до 140 слухачів, переважно осіб з вищою освітою й партійним квитком у кишені. Навчальний процес відбувався у формі лекцій та семінарів. Курс навчання був трирічним. По його завершенні слухачі складали державні іспити. Кожний зарахований до московського ІЧП брався на облік як номенклатурний працівник ЦК ВКП(б) й відтак потрапляв до картотеки «керівного активу». З огляду на рівень професорсько-викладацького складу, серед якого були найкращі позапартійні та партійні учені, керівники ВКП(б) та Комінтерну, доволі високі й жорсткі академічні вимоги до вступників, московський Інститут червоної професури справді міг претендувати на неофіційне звання «теоретичного штабу» ЦК ВКП(б) [2]. Водночас «теоретичний штаб» ЦК – ІЧП справді постачив чимало цінних кадрів як Сталіну, так і його противникам. Так, у списку противників сталінського режиму, за А. Авторхановим, нараховувалося до

сотні імен московських «червоних професорів». Республіканський ІЧП обмежився, вочевидь, вихованням кількох більш-менш знаних дисидентів.

Республіканський аналог московського ІЧП – харківський (згодом київський) ІЧП був лише блідюю копією московського прототипу, але, тим не менше, створювався з аналогічних владних міркувань й був покликаний обслуговувати політико-ідеологічні й освітньо-пропагандистські потреби Компартії (більшовиків) України – південно-західної філії всесоюзної ВКП(б).

ІЧП був вищим навчальним закладом УСРР, головною метою якого компартійне керівництво республіки визначило прискорену підготовку висококваліфікованих марксистських кадрів для наукової, викладацької і практичної роботи у народному господарстві й різних ділянках культурного будівництва, в галузі політекономії, «цивільної» історії, історії ВКП(б) й КП(б)У, філософії, радянського будівництва і права та літератури [3]. Новоспечені «червоні професори» були покликані ліквідувати кадровий «прорив» у суспільствознавчій царині, витіснивши зідти рептітки старої професури й заповнивши численні вакансії, які утворилися внаслідок голодомору 1932 – 1933 рр., кадрових «чисток», ініційованих сталінським посланцем П. П. Постипевим й спрямованих зокрема проти «скрипниківщини», «яворщини» та інших численних націоналістичних ухилів, особливо небезпечних, на думку московського керівництва, у гуманітарній сфері підрадянської України.

У переважній же більшості колишні вихованці ІЧП звично поповнювали лави прикметних для радянської освітньої системи 1920–1930-х рр. «напівробітників» (М. Скрипник) – напівінтелігентів, що їм пересічно потрібно було ще до 10 років після отримання формального диплома про «вищу освіту», аби стати повноцінним спеціалістом. Зрозуміло, навіть через десятиліття далеко не кожний учорашній «червоний професор» сплачував виданий йому у 1930-х рр. кредит довіри. Відтак, поряд з групою здібної й перспективної наукової молоді, ІЧП при ВУЦВК дав стежку у життя й значному заgonу малокомпетентних у професійному відношенні осіб, які згодом справляли негативний вплив на подальший розвиток (деградацію) вітчизняної підрадянської історіографії, а також загалом суспільствознавства, насаджуючи у соціогуманітарних дисциплінах та їхньому вузівському викладанні дух войовничого догматизму й інтелектуальної нетерпимості.

Література:

1. Комаренко Н. В. Установи історичної науки в Українській РСР (1917 – 1937 рр.). – К., 1973. – С. 60–75, 106–123.
2. Авторханов А. Г. Технология власти // Вопросы истории. – 1991. – № 1. – С. 135.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1, оп. 7, спр. 723, арк. 96; ф. 1249, оп. 1, спр. 5, арк. 28.